KULTURELLA ARV OCH KOLLEKTIVA MINNEN: VEM ÄR I BEHOV AV VAD?

Richard Pettersson

Sten Rentzhog, landsantikvarie och länsmuseumschef i Jämtland, skrev 1987 i en artikel om "kulturminnesvårdens uppgift", att denna rimligen inte primärt kan vara att bevaka sina egna intressen. Målet måste gälla samhällets intresse, såtillvida att kulturminnesvårdens uppgift är att bevara kulturspår som kan ge underlag åt historia, kontinuitet, förståelse, identitet. Allt som oftast, menar han, stannar dock minnesvårdaren vid att hävda enbart bevarandet samtidigt som han/hon underlåter att nämna själva det humanistiska syftet med verksamheten:

*"För varför ska vi bevara kontinuiteten i den fysiska miljön? Naturligtvis vet alla svaren. Men om kommuner, byggherrar, allmänhet, ska förstå varför det är så viktigt att bevara, så måste vi lära oss att formulera det. Ofta! Det gör vi inte. Vi bara upplever målet för vår verksamhet, och då framstår det som så självklart, att när vi sedan ska förklara så hoppar vi över första tankeledet."*¹

Jag tror att Rentzhog uttrycker något väsentligt här. Minnesvårdare måste bättre klargöra de värdegrunder som den egna verksamheten vilar på. Det är med utgångspunkt i den problematiken och utifrån de paradoxala ordalag det stundtals har talats om minnesvårdens värdegrunder, jag i det följande vill föra ett resonemang.

Den tentativa frågan gäller alltså *varför* vårt samhälle har upprättat en statlig organisation och en museal verksamhet kring bevarandet av fysiska lämningar. Det ligger närmast i sakens natur att kulturarbetare lika väl som andra uppfattar sin verksamhet som självklar – vardagen fylls mer än nog av sådant som

skall göras inom ramen för det vardagliga arbetet. Detta är giltigt för såväl en museiman som en idéhistoriker. Men medan det har skrivits böcker om idéhistoriens rötter och identitet och temat flitigt debatterades under första halvan av 1990-talet, saknas motsvarande ansatser inom minnesvården, trots att hela

dess organisation och regelverk har förändrats kraftigt under de senaste decennierna.

Den omedelbara orsaken till denna skenbara idétorka är antagligen att minnesvården som fält representerar en mängd mer eller mindre disparata praktiker. Vem ansvarar för minnesvårdens övergripande ideologi? Är det Kulturdepartementet, Statens kulturråd, Riksantikvarieämbetet, länsstyrelsernas kulturmiljövårdavdelningar, museerna, eller allmänheten? Eftersom jag nu arbetar med ett idéhistoriskt projekt om värdegrundernas framväxt inom minnesvården under de senaste fem decennierna, aktualiseras denna generella fråga särskilt påtagligt.² Det kulturpolitiskt vedertagna svaret på frågan är förvisso att vi alla, enligt Kulturminneslagens portalparagraf, har ett nationellt ansvar för att vårda och skydda vår kulturmiljö. Men därmed går man vid sidan av den övergripande frågan om *varför* vi bör skydda och bevara. Var bestäms agendan, vem eller vilka rör över problemformuleringsprivilegierna och avgör vad som överhuvudtaget kan definieras som kulturmiljö? Och varför är skyddsåliggandena en *nationell* angelägenhet? Genombrottet för begreppet kulturarv inom kulturpolitiken har knappast eliminerat behovet av att reda ut frågorna kring minnesvårdens värdegrunder.

Jag vill dock först som sist klargöra att jag inte har för avsikt att ifrågasätta minnesvårdens existensberättigande. Den antikvariska verksamheten har en viktig samhällsuppgift att fylla och jag är säker på att människan är i behov av spår från det förflutna i den egna närmiljön – även om detta förflutna ingalunda behöver vara "mitt", regionens, eller nationens, för att äga värde. Likaledes är jag övertygad om att dessa spår måste tolkas, sätts in i någon form av sammanhang, för att förknippas med mening och värde. Mening-

en och värdet av de sparade kulturspåren växer i proportion med den grad av kunskap och bildning man har om det förflutna. Därför måste vi ständigt rannsaka och värdera grunderna för bevarandet – för vem, vilka, eller varför utgör minnesvården en samhällsfunktion?

Visserligen är objektiva svar och lösningar på minnesvårdens värdefrågor knappast nåbara eller ens önskvärda. Som man frågar får man svar och det är i högsta grad möjligt att vi som forskare själva skapar värdeproblem genom att teoretiskt dekonstruera bevarandefrågor som främst är av praktisk natur. Likafullt måste debatten, det tankemässiga prövandet och förhandlandet, upprätthållas – minnesvården är ju en humanism och inget bevarande kan a priori vara oantastligt. I det följande presenteras därför inga konkreta svar utan snarast frågor och tolkningar som är menade att väcka till eftertanke, gillande eller förkastande.

MINNESVÅRDEN I SAMHÄLLET, ELLER FÖR SAMHÄLLET?

De fortfarande giltiga kulturpolitiska målen från 1974 aktualiserar ständigt kraven på explicita argument för minnesvårdens existentiella och sociala betydelse.³ Syftet är att undvika etnocentrism, dogmatism och finkulturella elfenbenstorn. Utvecklingern går tydligt mot medborgarinflytande, internationalisering och respekt för olika samhällsgruppers kulturella arv. Kulturpolitiken skall, som regeringen understryker, skapa *förutsättningar* för bevarande och brukande – vilket alltså förutsätter att människor är villiga att själva gripa in i minnesvården. Visionerna är behjärtansvärda, även om de praktiskt kan vara svåra att förverkliga. Hur organiseras en direkt-

demokratisk prövning av argumenten för värdet av valda kulturföreteelser i en närmiljö? Vilken roll skall egentligen antikvarierna som professionella fylla angående urval och insatser? En förutsättning för att alls kunna närma sig detta är att öppna för den ”stora” frågan om minnesvårdens värdegrunder och natur.

Minnesvård handlar ytterst om social och existentiell förståelse. Vi som arbetar med eller utifrån minnesvården är i allmänhet nyfikna människor. Vi vill veta hur det var, egentligen. Vi vill, bokstavligt eller bildligt, gräva i det förflutna för att bredda vår egen samtida erfarenhet. (Jag skriver ”vi” eftersom jag själv anser mig tillhöra fältet, även om min uppgift nu är att betrakta det.) Samtidigt vet vi också att bilden av det förflutna obönhörligt färgas av oss själva, vårt samhällsklimat och våra erfarenheter. I denna dialektik mellan en upplevd dynamisk samtid och hotad förflutenhet byggs dock insikten upp om vilka vi är som samhällsvarelser. De som inte bryr sig om den formen av kunskap ikläder sig en frivillig omyndighet, ty som Francis Bacon hävdade är kunskap makt och makt kan antingen brukas, missbrukas, eller avstås.⁴

Minnesvården kan med andra ord vara emancipatorisk: den kan upplysa oss om att vår närvarande samhällssituation har en historisk bakgrund som ingalunda har styrts av en gudomlig försyn eller opåverkbara strukturer, utan snarare en komplicerad väv av kulturella, politiska, religiösa, vetenskapliga och – inte minst – slumpartade förhållanden.⁵ Det som nu hålls för sant och riktigt behöver därför inte förbli så. Samtidigt kan minnesvården också missbrukas, den kan exkludera grupper i samhället och skapa barriärer snarare än radera dem. Den kan till och med ”skapa” nya samhällsgrupper som alls inte behö-

ver ha stöd hos många utövare i den utpekade kulturen. Minnesvårdens klassificering och visualisering av samerna (”lapparna”) i den traditionella hembygds- och fornminnesvården är väl i Sverige kanske det mest tydliga exemplet på det sistnämnda. Samerna fick en förstärkande och bekräftande (utanför-)roll i projektet att tillrättalägga det nationella.⁶ Officiellt kulturarv handlar egentligen lika mycket om institutionaliserad glömska som hågkomst. Bilden av minnesvården som en värdeneutral kunskapsdiskurs i syftet ”att förstå människan som samhällsvarelse” är en fiktion.⁷

Hur kan vi då förhålla oss till verksamheten? Låt mig här instämma med Sten Rentzhog i en utläggning om minnesvårdens mål och medel: ”Motivet för bevarande ligger inte i att något är ’kulturhistoriskt värdefullt’, utan i på vilket sätt kontakten med det förflutna klipps av om det [kulturminnet] försvinner.”⁸ Med denna något provocativa utsaga tror jag han menar att kontakten med det förflutna – som alls inte *behöver* ligga kronologiskt avlägset – kan och bör (lika gärna som att hänvisa till vedertagna antikvariska argument) motiveras utifrån anknytande traditioner, samtida estetiska omdömen och folklig opinion. Argumentet ligger i så fall i linje med senare års tendens från den statliga minnesvårdens sida. Att luckra upp den antikvariska expertrollen och relativisera den professionella legitimitet som man traditionellt haft stöd av.⁹

Det är emellertid inte säkert att det är denna sociala aspekt på minnesvården som Rentzhog avser i sitt motiv. På annat ställe i sin artikel ger han nämligen uttryck för en attityd som, enligt min mening, blivit så självklar inom minnesvården att den utgör en blind fläck som i stort sett aldrig diskuteras. Detta har att göra med den antikvariska håll-

82 ningen att kulturarvet *förbigås* om minnesvården inte aktivt ingriper till dess beskydd. Sättet att argumentera för kulturarvet som för en gång givet och därmed ständigt hotat och naggat i kanten, kommer här till uttryck: "Kulturarvet är allestädes närvarande, och den sköra tråd som förenar oss med gångna generationer blir för varje år allt svagare." Vi vårdar med andra ord ett krympande kulturarv (vilket samtidigt implicerar att det förflutna samhället hade starkare kontakt med "sin historia") och om vi inte griper in för att rädda detta arv går det en gång för alla förlorat. Frågan som inställer sig inför det scenariot är givetvis vad "kulturarvet" egentligen representerar. Vad *är* det egentligen som ständigt hotas, minskar och är på väg att försvinna? Och *hur* skall egentligen kulturarvets förlorade trådar återigen räddas över till uppväxande generationer som tappat taget?

En användbar metafor i samband med fysiska kulturlämningar och dess kopplingar till historisk identitet är "ankarfästen för det kollektiva minnet". Dessa väljs ut för bevarande i kraft av att de representerar sådana fästpunkter. Situationen är dock den att det åsyftade kollektivet mycket sällan har tillfrågats angående det enskilda bevarandet. Minnets kollektiva status är därför nästan regelmässigt oklar och än mer problematisk ter sig frågan om hur de betydelser man avser att skydda egentligen skall representeras genom den fysiska lämningen. Vilka tar så att säga upp tampen till ankarfästet då de första generationerna har släppt taget och på vilka grunder kommer de att fortsätta hålla i den?

Frågorna aktualiserar mitt grundtema: Vad är den bärande bevekelsegrunden bakom det moderna samhällets minnesvård?¹⁰ Mitt korta svar på detta lyder: tidsuppfattningen. Den som har far- och morföräldrar med erfaren-

het från det förra sekelskiftet kan tveklöst bekräfta att endast ett århundrade av modernism har omvandlat det mesta som rör vårt samhälle och dess institutionella värden. Detta inkluderar även vår tidsuppfattning.

VAR FINNS DET FÖRFLUTNA?

Historikern Lennart Lundmark har i sin bok *Tiden är bara ett ord* (1993) argumenterat för att vår västerländska klocktid är en fiktion. Tidsuppfattningen är inte objektiv, utan knuten till sociala sammanhang. Detta har kritiserats av idéhistorikern Trond Berg Eriksen, som i boken *Tidens historia* (1999) påpekar att det inte finns något *bara* framför konstaterandet att tiden är ett ord. Det mesta av existentiellt värde i våra liv uttrycks med ord som exempelvis "kärlek", "ondska", "sanning" och "frihet" utan att referera till handfast empiri och utan att för den skull vara mindre viktiga eller mäktiga.¹¹ Detsamma gäller förvisso också för ordet "kultur" och dess förlängning "kulturarv".

"Tiden är existensens dimension", menar arkeologen Laurent C. Oliver och formulerar därmed, likt en taoistisk tes, vad många från Augustinus och framåt har strävat att förklara i filosofiska betraktelser. Den moderna tidsuppfattningen har utmanat vår livserfarenhet och öppnat för en mångdimensionell tomhet som måste fyllas med betydelse:

Vår arkeologi är därför en naiv berättelse om de hundratals sekel som omger oss, ett dåraktigt försök att förklara den ofattbara varaktighet som vår historia är en del av. I grund och botten är vår disciplin ingenting annat än en illusorisk strävan efter att skapa begripliga berättelser av den mörka avgrund av tid som ständigt blir allt djupare under våra fötter.¹²

Känslan av vanmakt inför tillvarons komplex-

itet är förvisso något som inte endast kan drabba arkeologer. Svindelns koppling till historiskt tidsdjup är helt säkert allmänmännisklig, men idéerna i samband med detta har genomgått en avsevärd transformering under de senaste århundradena. Oliver skulle därför ha kunnat vända på resonemanget och påpeka att utan vetenskapliga discipliner som geologi, paleontologi och arkeologi, hade vår tidsuppfattning kanske fortfarande laborerat med den mentalt avsevärt mer hanterbara bibliska epistemologi som ännu intill 1800-talets början förkunnade att jordklotets ålder inte var stort mer än cirka 6000 år.¹³

Med utvecklingsteorier och en naturvetenskaplig tidsdimension blev dock den kvalitativa *förändringen* det som signalerade samhällelig och social sundhet. I det förmoderna samhället hade i princip alla föregående generationer man ägde kunskap om tillskrivits samma erfarenhetsrum som det egna. Världsbilden byggde då på av oss nu antagna statistiska rambetingelser. Därför hade det inte funnits behov för discipliner som etnologi, konstvetenskap och arkeologi för att intolka mänsklig förändring i materiella och andliga uttryck. Med den moderna minnesforskningen stärktes dock känslan av förändringstryck och förlust. Därmed blev den antikvariska forskningen relationellt bekräftande till den modernistiska tes som konstaterar att "allt som är fast förflyktigas".¹⁴

Den antikvariska huvuduppgiften blev i det industrialiserade samhället att spåra ursprungliga stilelement, artefakttyper, sägner, dialekter, kulturdrag och följa spridningen från centralområden eller mer obestämda "kulturer". Kartläggningen har fungerat bekräftande för det samtida; inte sällan har slutmålet varit nationalstaten och Folket. Men forskningen har också ersatt det kulturella behov av ska-

pelseberättelse som inte längre religionen kunde erbjuda. Arbetet var (och är) ett ständigt "fem i tolv"-arbete. Folklivsforskaren vid selskiftet 1900 var, kanske mer än andra kulturforskare, ute i sista stund. Det industriella samhället hade förändrat allt som man såg sig manad rädda. Eftersom man därför skulle söka upp det bortdöende, extravaganta och dysfunktionella i samtiden, bekräftades logiskt behovet av en räddningsaktion.¹⁵

Denna antikvariska roll har under senare decennier kraftigt omvärderats. Men när dagens museala program för samtidsdokumentation skall motiveras, krockar ändå insamlingspolicyn med den traditionellt etablerade blicken för det bevarandevärda. Hur organiserar man ett bevarande av sociala normaltillstånd?¹⁶ Det förflutna tycks ständigt gäcka oss. Varför bevarar vi? Vad är det egentligen vi vill minnas? Är det möjligen det extraordinära, det som avviker från vår samtidsituation? Eller vill vi bevara det vardagliga, det som påminner om det allmänmänniskliga, liv, död, passion och slitsamt arbete? Förmodligen vill vi komma åt båda aspekterna. Men ett sådant "totalt" bevarande är varken ekonomiskt eller moraliskt möjligt. Vi tvingas välja, och valet speglar rådande värderingar och etablerad praxis inom det samtida antikvariska fältet. Betydelsen av det bevarade står visserligen i relation till det förflutna, men uppstår också i radikal mening i bevarandehandlingen som sådan. Tillspetsat kan man därför säga att värdet i det bevarade förhåller sig proportionellt mot den kontext av kunskap och symbolvärde som projiceras på det.

Paradoxalt nog har emellertid de stadigt växande dokumentsamlingarna, arkiven och museala föremålen skapat en ny form av censur och avstånd. Tillgängligheten ger genom den utvecklade kommunikationsteknologin

84 helt visst nya möjligheter att spåra det förflutna och det allmänna historieintresset tycks även öka. Men det faktum att en människas livstid bara räcker till att lära känna en bråkdel av detta gigantiska material, reser en ny medial mur av otillgänglighet. Informations-samhällets brist på bruksanvisning kan bli en hämsko. "Vad händer den som saknar förmågan att glömma?" frågar sig museilektor Eva Klang Eriksson i en debattartikel.¹⁷ Också vår linjära tidsuppfattning som föranlett samlande och bevarande i syfte att illustrera det förflutna som en serie varandra avlösande epoker börjar nu på allvar ifrågasättas. Med Laurent C. Olivers ord studerar den arkeologiska disciplinen i själva verket "inte det förflutna i direkt bemärkelse, utan snarare de stympade fossiler av det förflutna som utgör nuet".¹⁸ Det antikvariska fältets samlingsbehov är därtill också styrt av internt självgenererande och disciplinbundna kunskapsbehov som alltid följer i spåren av inventerande och historieanknuten praktik.¹⁹ Förmodligen är det därför röster nu börjar höras även inom de antikvariska leden för att öppna för inlevelsen och den "poetiska dimensionen" i vårt umgänge med det förflutna. Element från romantisk idealism vädrar här morgonluft.²⁰ Om detta är positivt eller negativt för minnesvärden beror på kontexten och hur långt perspektiven dras. Nya tankar utmanar gamla värden och sanningar. Det enda vi kan vara säkra på, är att våra nuvarande argument för minnesvård och bevarande inte kommer att gälla i morgondagens samhälle.

VI KAN VARA SÄKRA

PÅ ATT VÅRA VÄRDEN INTE ÄR SÄKRA

En direkt konsekvens av moderniseringen har träffande beskrivits av Ludvig (Lubbe) Nord-

ström som det moderna samhällets "innovationstäthet".²¹ Innovationstätheten har stegrats dramatiskt; förändringar sker snabbare i dag än någonsin tidigare. Detta är ett empiriskt faktum. Eftersom samhället förändras så hastigt på alla plan – från fysisk struktur till normativ och kulturell livshållning – är det inte längre sannolikt att vi föds och dör i ett samhälle som omhuldar samma värden. Innovationstätheten stegrar därför, som Trond Berg Eriksen konstaterar, vår tids upplevelse av det föråldrade.²² Generationer som lever sida vid sida delar inte längre samma erfarenheter. Förändringstrycket kräver numer hela vår uppmärksamhet; det gäller att "hänga med", att inte bli kvar i ett passerat tekniskt eller kulturellt stadium. De historiska klyftorna mellan det förflutna och det samtida tycks till följd därav inte bara vidgas, de kryper även närmare vår nutid. I stort sett allt, utom de senaste trenderna och stilarna, är förflutet, passerat, inaktuellt och därmed föremål för det antikvariska sammanhanget.

Även denna stegrade betydelse för det antikvariska leder till paradoxer. Parallellt med att musealiseringen har krupit närmare vår samtid, har visionen om *framtiden* kommit att krympa och fördunklas. Alla de erfarenheter vi gör i dag kommer att vara mer eller mindre obsoleta i morgon. Framtiden är oberäknelig på ett nytt plan. Om vår barndom redan är museal, hur kan vi då säga något om framtiden? Den vision om modernitetens konsolidering genom en utvecklad minnesvård som, bland andra, Sigurd Curman närde vid 1900-talets början, har med andra ord stött på komplikationer.²³ Folkhemmets framtidssträvan är nu färdig för malpåse – åtminstone skall dess fysiska konsekvenser bevaras. Men vad följer efter detta? Det ökade historieintresset i samhället innebär inte

automatiskt att minnesvårdens emancipatoriska värde aktualiseras. Erbjuder resandet i "Arns fotspår" verkligen den senmoderna erfarenheten en perspektivförskjutande dimension?

Hur kan vi då förhålla oss till den minnesvårdande verksamheten? Att jag skriver "kan" och inte "bör", har sin orsak. Minnesvårdens traditionella kungstanke är att dess bevarandeverksamhet har ett bestående värde för framtiden. Ambitionen är modern, eftersom den *förutsätter* att samhället kommer att förändras. Likaledes är den modern i det att den närvarande moderniteten ställs utanför bevarandekalkylen – folkhemmet tog ett tydligt avstamp från det (goda och onda) förflutna, men relativiserade inte sin ideologi. Den sen- eller postmoderna erfarenheten säger oss emellertid att också de nutida uppfattningarna om det bevarandevärda kommer att förändras, liksom tolkningen av det som redan har bevarats. Insikten om detta bevarandeideologiska korsdrag kan leda till två förhållningssätt. Antingen kan antikvarierna sticka huvudet i sanden och hoppas på att allmänheten inte bryr sig om vare sig bevarandepolicy eller historisk tradering, eller så söker vi alternativ till de etablerade bevarandemotiven. Den sistnämnda utgångspunkten verkar i dag lyckligtvis vara för handen, vilket aktualiserar frågorna om de antikvariska värdegrunderna.

Som jag redan har påpekat är det visserligen meningslöst att kräva objektiva svar på dessa värdefrågor, men en väsentlig utgångspunkt är dock den att statlig minnesvård aldrig egentligen har strävat efter att motverka moderniteten (eftersom den är en funktion av densamma). Snarast är det mot vissa aspekter av innovationstätheten som kritiken och räddningsarbetet har riktats. Förra riksantikvarien Margareta Biörnstad beskriver i

en artikel den normativa ståndpunkt som ligger bakom detta kulturella samhällsvärn:

Ett samhälle förändras hela tiden. Nytt kommer till och gammalt försvinner. Det är naturligt och leder självklart till förändringar som i ett långt perspektiv kan bli stora. Men det finns också förändringar som styrs av kortsiktiga intressen eller visioner utan en ärlig sammanvägning av olika intressen, visioner som ignorerar verkligheten och dess kvalitéer.²⁴

Mot kortsiktighet och enögt hänvisande till värdet av den tänkta förändringen, uppges alltså minnesvården fylla sin roll som motkraft. 'Verkligheten och dess kvalitéer' är i denna kontext traditionsbunden. Minnesvården pekar på värdet i det bestående – eller snarast den långsamma förändringen – med motiveringar som kläs i värdeladdade ord av typen identitet, autenticitet, sällsynthet, dokument, lokal förankring och kvalitet. Motvarande argument återkommer i naturskyddet, där den biologiska mångfalden numer också är en angelägenhet för det antikvariska fältet.²⁵

Att innehållet i dessa begrepp inte är "objektiva" eller statistiskt säkerställbara, innebär som sagt inte att de skulle vara meningslösa. Men nog är det väl på tiden att kulturutredningar och statlig minnesvård slutar låtsas som att "kulturarvet" gäller en föreställd nationell kultur, eller det förflutna i största allmänhet, och i stället tar ställning till det faktum att den etablerade minnesvården under hela 1900-talet verkade *exkluderande* mot företeelser som exempelvis den marknadsbundna ungdoms- och populärkulturen, viss avantgardekultur inom teater, film och litteratur, samt mycket av den folkliga vardagserfarenheten med dess "dansbanelände" och biosittande. Detta *behöver* i sig varken ha varit fel eller kortsynt, men det bör mana till antikva-

86 risk reflektion. Som också Sverker Janson påpekade i sin bok om *Kulturvård och samhällsbildning* (1974) finns det ingen inbyggd felaktighet och förlust i att samhället ständigt förändras.²⁶

AVSLUTNING

Denna artikel har berört den övergripande frågan om minnesvårdens roll och funktion i samhället. Aspekter på identitet, urval och förändringstryck har diskuterats. Det har konstaterats att minnesvården är intimt avhängig samhällets modernitet och att integrationen i sig har föranlett nya aspekter på bevarande och förändring. Traditionella grupprelaterade och identitetsbaserade motiv för minnesvård är på väg att relativiseras till förmån för nya aspekter på kön, klass, etnicitet och "upplevelseindustri". Det sistnämnda vetter mot ett högst väsentlig men här okommenterat motiv: det ekonomiska. Minnesvården har under de senaste åren blivit alltmer relaterad till bruksvärden av en ekonomiskt instrumentell natur. Fortfarande aktuella kulturpolitiska mål om obundenhet och frihet från kommersiell styrning, börjar luckras upp. Tidigare främmande samhällsintressen vinner insteg i minnesvården. Kanske kan detta leda till att motiven för bevarande och antikvarisk verksamhet efterhand relateras till nya uttryck och värden. Som vi har sett, skapas det antikvariska värdet i förhållande till dess minnesvårdande kontext. Denna kontext har förändrats och kommer att förändras.

NOTER

1. Sten Rentzhog, "Den sköra tråden: Om kulturminnesvårdens mål och medel", i *Förtid och*

framtid: En vänbok till Roland Pålsson (Stockholm, 1987), s. 135.

2. Projektet, som är ettårigt, har rubriken "Från dokument till upplevelse" och finansieras av Riksantikvarieämbetet samt forskningsprogrammet "landskapet som arena" som leds via inst. för historiska studier, Umeå universitet.
3. Se Regeringens proposition 1996/97:3, s.15, 27; proposition 1998/99:114, s. 27.
4. Det är på grund av detta "nejsägarna" – de som konsekvent bejakar "utvecklingen" och förnekar betydelsen av minnesvård – är att betrakta som "farliga". Att kulturminnen förstörs är faktiskt underordnat den existentiella och samhälleliga tragedi som blir konsekvensen av den hållningen. Ett av diktaturenas främsta signum är just kontrollen och manipuleringen av det förflutna. Den forna sovjetstaten, liksom nazityskland, uppvisade tydligt vad det kan leda till.
5. Om denna emancipatoriska och existentiella dimension av arkeologin – sällan artikulera – skriver exempelvis Mats Burström i "Ting väcker tankar", *Res Publica* 2001:53.
6. Den spontana fråga som borde följa på det exemplet är hur mycket av samernas självbild och kulturuppfattning som i sin tur har blivit färgad av minnesvårdens kulturellt och socialt taxonomiska blick? Om det anspelade temat i svensk samepolitik, se Patrik Lanto, *Tiden börjar på nytt: En analys av samernas etnopolitiska mobilisering i Sverige 1900–1950* (Umeå, 2000), s. 40ff.
7. Detta påstående om kulturarvets universella natur härrör från före överantikvarien Keith Wijkander, i dennes kommentar till Svante Beckman i *Kulturarvet, museerna och forskningen: Rapport från en konferens*, red Annika Alzén & Magdalena Hillström (Stockholm, 1999), s. 91f.
8. Ibid., s. 137.
9. Den senaste given från RAÄ:s sida angående detta är "Agenda kulturarv" som bland annat har till uppgift att på allvar ta ställning till hur ett

- ökat medborgarinflytande kan implementeras i verksamheten. Se Riksantikvarieämbetets *Årsredovisning 2001*, s. 35f.
10. För en arkeologs svar på denna fråga, se exempelvis Björn Magnusson Staaf, "Historiens vaktmästare", *Res Publica*, 2001:53, s. 29ff.
 11. Trond Berg Eriksen, *Tidens historia*, s. 28f.
 12. Laurent C. Oliver, "Varaktighet och minne", *Res Publica*, 2001:53, s. 47.
 13. Se Stephen Toulmin & June Goodfield, *Människan upptäcker tiden* (1985, sv. övers. (Stockholm, 1966), s. 64–76, 135ff.
 14. Se Marshall Berman, *Allt som är fast förflyktigas: Modernism och modernitet* (1982) sv. övers. (Lund, 1995).
 15. Se Karl-Olov Arnstberg, *Utforskaren: Studier i Sigurd Erixons etnologi* (Stockholm, 1989), s. 37.
 16. Se exempelvis Eva Silvén-Garnert, "Samdok – en svensk museal ingenjörskonst?" i *Nordiska museet under 125 år* (Stockholm, 1998), s. 426f.
 17. Eva Klang Eriksson, "Mellanrummet som makt-position", *RIG* 2001:3, s. 160.
 18. Laurent C. Oliver, "Varaktighet och minne", s. 50.
 19. Ett angränsande exempel är naturalhistorikernas syn på resan som kunskapsform och den förförståelse som färgar uppfattningen om sådant tillsynes "objektivt" som naturalier. Se Pär Eliasson, *Platsens Blick: Vetenskapsakademien och den naturalhistoriska resan 1790–1840* (Umeå, 1999).
 20. Jag rekommenderar här en läsning av *Res Publica* 2001:53 i sin helhet, särskilt dock Michel Notelids artikel "Mellan poesi och vetenskap".
 21. Se Otto Fagerstedt och Sverker Sörlin, *Framtidsvittnet: Ludvig Nordström och drömmen om Sverige* (Stockholm, 1987).
 22. *Tidens historia*, s. 307.
 23. Se Richard Pettersson, *Fädernesland och framtidsland*, s. 255.
 24. Margareta Biörnstad, "Kulturminnen som symboler – på gott och ont", *Kungl. Vitterhets Histo-*

rie och Antikvitets Akademiens Årsbok 1994, s. 156.

25. Se exempelvis Katarina Saltzman, "Kan man bevara det föränderliga?: Processperspektiv i landskapsvården", *Naturens nytta: Från Linné till det moderna samhället*, red. Pär Eliasson & Ebba Lisberg Jensen (Lund, 2000); Anita Boberg, "Vad är natur? – en intervju med Sverker Sörlin", *Sveriges Natur* 1999, s. 43.
26. Sverker Janson, *Kulturvård och samhällsbildning* (Stockholm, 1974), s. 193.

SUMMARY

Collective Memories: Who Needs What?

Official efforts to preserve our cultural heritage have increased and diversified considerably during the past decades, including such activities as organizing regional and national preservation authorities. In the course of this process, civil inquiries and governmental plans have naturally generated questions and debates. However, along the way, the search for the decisive values for cultural heritage has got lost.

What purpose does government preservation of cultural heritage serve? When we speak of threats to the coordination of society's heritage, what exactly do we mean? What dictates the official agenda of values for cultural preservation? And why is it a matter of *national* consideration and legislation?

The answers to these daunting questions cannot encompass primarily physical artefacts at risk of being lost. Heritage preservation must be related to *human* values. What is at stake here are the values related to social and existential perspectives. Accordingly, the answers cannot be related to objective, unquestioned facts; instead, questions about conducting the preservation of society's heritage must be related to our *conception* of time and change.

The Western perception of time and society has moved from the static world of the Middle Ages to the modern, dynamic sense of flow and relativity. The in-

88 ner meaning of change is normalized according to the modern condition, and antiquarian preservation has habitually confirmed this, through modernity's inherent ontological separation of "past" and "present". Because of modernity's fixation on a linear, step-by-step development and a quality-induced separation with the past, paradoxes concerning the present have emerged.

On the one hand, our conception of the possibilities of the present may become trapped by the means antiquarians invoke to inform us about the past. On the other, the fact that the antiquarian past relates to everything except the absolutely most recent period of time prevents us from formulating visions of the future. Why should we take visions of the future seriously

when we can be almost certain that it will be ready to be displayed in museums in ten years' time? In relation to the relativity and openness of the postmodern experience, the values and visions of official heritage preservation efforts must begin to turn towards more articulated, holistic concepts about the past and the present. Antiquarian values are formulated and flourish only within the discourse of heritage preservation itself. But the discourse can and will change.

Richard Pettersson är fil. doktor och forskningsassistent vid Institutionen för historiska studier, Umeå universitet. Adr: Institutionen för historiska studier, Umeå universitet, 901 87 Umeå, E-post: richard.pettersson@histstud.umu.se